ŠTÚR V DIVADELNÝCH INSCENÁCIÁCH V ROKU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

DAGMAR INŠTITORISOVÁ
Fakulta masmédií, Paneurópska vysoká škola Bratislava

Abstrakt: Štúdia sa zaoberá analýzou spôsobov inscenovania divadelných diel s témou osobnosti Ľudovíta Štúra, ktoré boli uvedené na javiskách slovenských profesionálnych divadiel v jubilejnom roku 2015. Ich jadro predstavujú činoherné formy, ktoré sú veľmi často kombinované s prvkami divadla poézie či divadlom dokumentu. V menšom rozsahu ich tvoria dramatické pásma s prvkami pantomímy a bábkového divadla alebo scénické pásma. Z hľadiska divadelných druhov nevzniklo žiadne operné, baletné, muzikálové či čisto bábkové dielo. Obsahom analýz sú nasledovné diela: Jana Juráňová: *Misky strieborné, nádoby výborné* (Štúdio 12 Bratislava), poeticko-dramatická kompozícia Juraja Sarvaša *Orol tatranský* (Divadlo Jozefa Gregora Tajovského Zvolen), Karol Horák: *Prorok Štúr a jeho tiene alebo Zjavenie, obetovanie a nanebovstúpenie proroka Ľudovíta a jeho učeníkov* (Činohra SND Bratislava), Tonka Škrabálková: *Náukobeh slovenčini* (Bábkové divadlo na Rázcestí Banská Bystrica), scénické pásmo Pavla Pareničku *Ľudovít Štúr – milovník života slovenského* (Divadlo Jána Palárika Trnava), dramatizované pásmo Evy Benčíkovej a Juraja Benčíka *Ľudovít Štúr – prvý mládenec slovenský* (Divadlo Juraja Benčíka Liptovský Mikuláš) a remake inscenácie hry Karola Horáka z roku 1996 *„... príď kráľovstvo Tvoje..." alebo Život, skutky a smrť proroka Ľudovíta (Štúra)* (Record, s.r.o. Zvolen).
Kľúčové slová: Ľudovít Štúr, divadelné inscenácie, forma, spôsob inscenovania, výrazové prostriedky, komparácia

Škála typov divadelných inscenácií s témou osobnosti Ľudovíta Štúra, ktoré boli uvedené na javiskách slovenských profesionálnych verejných či súkromných divadiel v jubilejnom štúrovskom roku 2015, nie je veľmi široká. Ich jadro predstavujú činoherné formy, ktoré sú veľmi často kombinované s prvkami divadla poézie či divadlom dokumentu. Nájdeme však medzi nimi aj dramatické pásma s prvkami pantomímy a bábkového divadla alebo scénické čítania. Z hľadiska divadelných druhov chýbajú opera, balet atď.

Prvou naštudovanou bola hra Jany Juráňovej *Misky strieborné, nádoby výborné* z roku 1997[1], ktorú v réžii Aleny Lelkovej uviedlo Divadelné Štúdio 12 v Bratislave (premiéra 2. 3. 2015). O mesiac neskôr, 10. 4. 2015, mala premiéru poeticko-dramatická kompozícia *Orol tatranský* z pera a v réžii Juraja Sarvaša v Divadle Jozefa Gregora Tajovského Zvolen. Ďalšia premiéra patrila Činohre Slovenského národného divadla v Bratislave, ktorá 8. 6. 2015 uviedla hru Karola Horáka *Prorok Štúr a jeho tiene alebo Zjavenie, obetovanie a nanebovstúpenie proroka Ľudovíta a jeho učeníkov* v réžii Romana Poláka. Nasledovali *Náukobeh slovenčini* od Tonky Škrabálkovej[2] v banskobystrickom Bábkovom divadle na Rázcestí (premiéra 29. 9. 2015), *Ľudovít Štúr – milovník života slo-*

[1] Publikovaná bola až v roku 2005 v levickom vydavateľstve L.C.A.
[2] Vlastným menom Iveta Škripková.

venského od Pavla Pareničku v Divadle Jána Palárika Trnava a dramatizované pásmo *Ľudovít Štúr – prvý mládenec slovenský* od Evy Benčíkovej a Juraja Benčíka v Divadle Juraja Benčíka, ktoré majú zhodný deň uvedenia – 2. 10. 2015. Poslednou divadelnou realizáciou na profesionálnych javiskách bol remake inscenácie hry Karola Horáka z roku 1996 (Slovenské komorné divadlo Martin, réžia Roman Polák) so zhodným názvom *„... príď kráľovstvo tvoje..." alebo Život, skutky a smrť proroka Ľudovíta (Štúra)* v réžii Petra Kováča a v produkcii Record, s.r.o. (22. 11. 2015).

Ak tieto formy porovnáme napríklad so spôsobom, akým boli v posledných rokoch vyobrazené ďalšie neopomenuteľné osobnosti slovenského kultúrneho, spoločenského a politického života Milan Rastislav Štefánik či Juraj Jánošík, ide o krok späť. Samozrejme, ak do tejto štúrovskej skupiny nerátame napríklad mimoriadne úspešný muzikál *Štúrovci (koncert zrušený)*, ktorý v roku 2006 uviedlo Slovenské komorné divadlo Martin, a spevohru ... *tvoj Ludevít* Divadla Ludus v Bratislave z roku 2012 (réžia Kamil Žiška), v ktorej tvorcovia pracovali aj s formou cirkevného oratóriá. No oproti inscenáciám s témou Ľudovíta Štúra má napríklad téma Milana Rastislava Štefánika už podobu opery, baletu i muzikálu, a to i napriek tomu, že o jeho osobnosti vzniklo nepomerne menej inscenácií.

Prvou zmienenou formou bolo hudobné dielo, a to minimalistická opera Mareka Piačeka *Posledný let* (s podtitulom *Dvanásť podhľadov na M. R. Š.*), ktorá vznikla na základe libreta Egona Bondyho a Eleny Kmeťovej v roku 2001, v naštudovaní bratislavského Združenia pre súčasnú operu (réžia Dušan Vicen); druhou hra s pesničkami *Generál (*s podtitulom *Príbeh malého veľkého muža)* od Stanislava Štepku, ktorú v roku 2004 uviedlo Radošinské naivné divadlo (réžia Ondrej Spišák). Poslednou inscenáciou bolo multimediálne tanečné divadlo *M. R. Štefánik* od libretistov Ondreja Šotha a Zuzany Mistríkovej, ktoré naštudoval Ondrej Šoth v Štátnom divadle Košice v roku 2009. Kým *Generál* aj *M. R. Štefánik* predstavujú štandardný typ životopisných diel, *Posledný let* je zameraný na Štefánikovo narodenie a úmrtie len symbolicky, sleduje predovšetkým spôsob myslenia Štefánika (filozofické zázemie, myšlienky, názory atď.) a predstavuje ho v celej škále jeho osobného a osobnostného vývoja.

História druhového, žánrového a typového určenia inscenácií s témou Juraja Jánošíka je omnoho širšia, preto spomenieme iba niektoré. Nájdeme medzi nimi operu Jána Cikkera *Juro Jánošík* z roku 1953. K najznámejším a najobľúbenejším titulom slovenského divadelníctva patrí muzikál poľského autora libreta Ernesta Brylla s hudbou Katarzyny Gärtnerovej *Na skle maľované* z roku 1970. S ním je spätý napríklad aj kultový absolventský titul režiséra Ondreja Spišáka na pražskej Katedre bábkarstva DAMU s názvom *Džezinbed*, ktorý vznikol na jeho motívy v roku 1986. V roku 1970 vznikla taktiež satira parodizujúca jánošíkovskú tradíciu pod názvom *Jááánošííík,* s podtitulom *Správa o hrdinovi alebo hra na hrdinu*, ktorú pre Radošinské naivné divadlo vytvoril Stanislav Štepka. V roku 1979 Ľubomír Feldek napísal *Jánošíka podľa Vivaldiho*. K súčasnejším podobám patri text Michaely Zakuťanskej s názvom *Jánošík 007* z roku 2012. Bábkarskou klasikou je hra Jozefa Mokoša s názvom *Jánošík? Jánošík! Jánošík*[3], ktorej počiatky siahajú do roku 1975 a má dodnes niekoľko verzií. Posledná – v úplne inom tematickom poňatí – bola uvedená v roku 2015 v Spišskom divadle v Spišskej Novej Vsi pod názvom *Jánošík alebo Pravda je len jedna*.

[3] Verzia z roku 1975 má názov *Jánošíkovské oratórium* a jej spoluautorom je Karel Brožek, hra z roku 2013 má názov *Jánošík? Jánošík! Jánošík... Kamienky do jánošíkovskej mozaiky* atď.

Juráňovej hra *Misky strieborné, nádoby výborné*[4] (podobne ako i obe Horákove hry) tak v podobe vlastného literárneho textu, ako aj v inscenačnom pretavení Aleny Lelkovej výrazne narúša zaužívaný pohľad na osobnosť Ľudovíta Štúra. Juráňová nesústreďuje pozornosť iba na Štúra, ale aj na ženy, ktoré ho obklopovali za jeho života ako jeho údajné veľké lásky, či na ženy späté s osudmi jeho druhov. Spoznávame ho teda veľmi neštandardne: len na základe „rečí", hlboko osobných spomienok oboch jeho životných lások či z humorne a parodicky pôsobiacich akcií, pretože celý príbeh sa odohráva vo svete duchov. Dejiskom ich spomienok je akýsi cintorín s portrétmi všetkých významných mužov, ktorí sú spätí s ich životmi, dominuje im Štúrova busta. O náhrobky – obrazy sa starajú Adela Ostrolúcka, prvá láska Andreja Sládkoviča Marína Geržová, rodená Pišlová (ktorej venoval básnickú skladbu *Marína*), Sládkovičova manželka Antónia Júlia Sekovičová a tiež Anička Jurkovičová, manželka Jozefa Miloslava Hurbana. Popri starostlivosti o náhrobky na nich spomínajú a hlavne sa posmrtne vyrovnávajú s tým, čo po boku svojich priateľov či manželov zažili. Ani scénografické riešenie nenecháva priestor pre iný než parodický výklad inscenačného diania. Na stĺpoch hracieho priestoru sú veľké mašle, ktoré konotujú tak svadobný obrad, ako aj výzdobu rakiev.

Pri vysvetľovaní dôvodov výberu Juráňovej hry režisérka Alena Lelková zdôrazňuje zapĺňanie veľkého množstvo bielych miest spätých s ich životmi i fascináciu istou mierou fiktívnosti a klamu v ich doterajšom zobrazovaní: „Na život a históriu okolo hlavných dejateľov národného obrodenia sa hra pozerá na základe faktov a zachovanej korešpondencie a prevažne očami vyššie spomínaných žien, o ktorých v učebniciach nenájdeme takmer nič, v odbornej literatúre málo, alebo, ako je to v prípade Adely Ostrolúckej, sa okolo jej príbehu vytvoril literárny mýtus, ktorý sa považuje za pravdu."[5] Historicky doteraz nedokázaný ľúbostný vzťah Štúra a Ostrolúckej bol však iba jedným z dôvodov, prečo Lelková upravila a skrátila pôvodný Juráňovej text tak, že ústrednými vo svojej inscenácii urobila ženské postavy a posilnila fiktívnu rovinu ich života. Teatrologička Nadežda Lindovská v tejto súvislosti píše: „Z pozadia štúrovských dejín ich uvádza do popredia, ale zrieka sa kritického skúmania štúrovskej tradície. Oslabuje dramaticky nosný princíp rodového kontrastu a celého spektra tém spojených s uplatnením feministického diskurzu."[6] Lelkovej sa týmto spôsobom podarilo nielen vytvoriť svieži a dynamický tvar, ale inscenácia priniesla iný – nepietny pohľad na celú štúrovskú generáciu.

Dramatikovi Karolovi Horákovi boli v jubilejnom roku inscenované hneď dve hry, z ktorých každá iným spôsobom odkrýva neznáme, príp. menej známe fakty zo života Ľudovíta Štúra. Prvou premiérou bola nová hra s názvom *Prorok Štúr a jeho tiene alebo Zjavenie, obetovanie a nanebovstúpenie proroka Ľudovíta a jeho učeníkov* v réžii Romana Poláka[7], ktorá nadväzuje na tematicko-dramatický potenciál Horákovej

[4] Jana Juráňová: *Misky strieborné, nádoby výborné*. Dramaturgia Adriana Totiková, scéna Juraj Poliak, kostýmy Dorota Cigánková, hudba Sisa Michalidesová, video Martina Sľúková, réžia Alena Lelková. Osoby a obsadenie: Adela Ostrolúcka – Rebeka Poláková, Anička Jurkovičová-Hurbanová – Zuzana Konečná, Marína Pišlová-Geržová – Danica Matušová, Antónia Braxatorisová – Zuzana Porubjaková/Kristína Tóthová, Ján Kalinčiak – Ľubomír Bukový. Premiéra 2. 3. 2015, Štúdio 12 Bratislava.

[5] MAŠLEJOVÁ, Diana – LELKOVÁ, Alena. Ženy okolo Štúra. Misky strieborné, nádoby výborné. [Rozhovor]. In *Inba*, informačný magazín Bratislavy, 2015, roč. 8, č. 3, s. 20.

[6] LINDOVSKÁ, Nadežda. Zviditeľňovanie prehliadaného. In *kød*, 2015, roč. 9, č. 5, s. 14.

[7] Karol Horák: *Prorok Štúr a jeho tiene alebo Zjavenie, obetovanie a nanebovstúpenie proroka Ľudovíta a jeho*

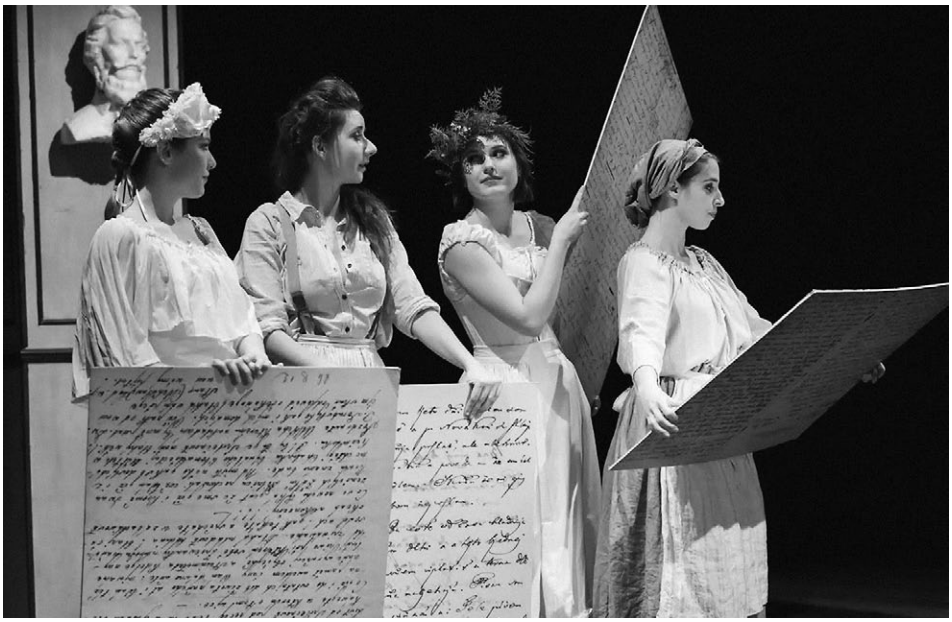

Jana Juráňová: *Misky strieborné, nádoby výborné.* Danica Matušová (Marína Pišlová-Geržová), Zuzana Konečná (Anička Jurkovičová-Hurbanová), Rebeka Poláková (Adela Ostrolúcka), Zuzana Porubjaková (Antónia Braxatorisová). Réžia Alena Lelková. Štúdio 12 Bratislava, premiéra 2. 3. 2015. Foto archív divadla. Snímka Milo Fabian.

prvej hry *... príď kráľovstvo Tvoje... Život, skutky a smrť proroka Ľudovíta (Štúra).* I tú Roman Polák inscenoval, a to v Slovenskom komornom divadle Martin v roku 1996.[8] Najdôležitejšie udalosti zo Štúrovho života boli v prvej z inscenácií (ale i v hre samotnej) viac či menej obrazne vyjadrené a veľmi netradične orámované. Život hlavnej postavy sa odvíjal ako skúška v divadle. Inšpicient a Šepkár stvárňovali rôzne osoby zo života Štúra, ktorý bol stvárnený postavou Herca. Inšpicient a Šepkár boli „šedými" a veľmi dôležitými eminenciami, podobne, ako je to v divadle. Postavy Štúrových milovaných žien, ale aj symbol múzy, spodobuje postava Ona.

Polákova inscenácia, v súlade s Horákovým textom, mala aktuálny presah do súčasnosti. Končila sa polemikou Herca, priamo určenou divákom, na tému vtedajších „požiadaviek" na samostatný štát, ktorý patrí iba Slovákom. Jej základom je text

učeníkov. Dramaturgia Miriam Kičiňová, scéna a kostýmy Peter Čanecký, hudba Vladimír Šarišský, pohybová spolupráca Stanislava Vlčeková, réžia Roman Polák. Osoby a obsadenie: Pokušiteľ – Ľubomír Paulovič,, Ľudovít Štúr – Robert Roth, Jozef Miloslav Hurban – Tomáš Maštalír, Michal Miloslav Hodža – Ľuboš Kostelný, Lajos Kossuth – Ján Koleník, Kornélia Kelnerová-Hodžová – Ingrid Timková, Anička Jurkovičová – Ivana Kuxová, Adela Ostrolúcka – Dominika Kavaschová, Mária Pospíšilová – Dominika Žiaranová, Bedřich Bloudek – Ján Gallovič, Bernard Janeček – Branislav Bystriansky, František Zach – Štefan Bučko, Klavirista – Vladislav Šarišský. Premiéra 8. 6. 2015, Činohra Slovenského národného divadla Bratislava.

[8] Karol Horák: *„... príď kráľovstvo Tvoje..." alebo Život, skutky a smrť proroka Ľudovíta (Štúra).* Dramaturgia Peter Kováč, scéna Jozef Ciller, kostýmy Mária Cillerová, hudba Róbert Mankovecký, pohybová spolupráca Eva Mankovecká, réžia Roman Polák. Osoby a obsadenie: Herec – Ján Kožuch, Inšpicient – Martin Horňák, Šepkár – Štefan Halás, Ona – Ľuba Krkošková. Premiéra 26. 1. 1996, Slovenské komorné divadlo Martin.

s malými chybami a bez interpunkcie, ktorý bol napísaný červeným písmom na WC vo vlaku: „Slovensko Slovákom – Štúr náš prezident“[9]. Uchopenie Štúrovej osobnosti je však neromantizujúce aj v iných smeroch. Štúr v hre pochybuje o Bohu, o sebe, o svojom poslaní, o oprávnenosti viesť ľudí a aj o ceste, ktorá by mala smerovať k naplneniu jeho vízie o novom, lepšom svete.

Základný rozdiel medzi hrami *Prorok Štúr a jeho tiene...* a *„... príď kráľovstvo Tvoje...“* – je zásadný a súvisí so zmenou vzdelanostnej úrovne slovenského diváka. Ide o hry, ktoré si už mohli dovoliť nesledovať otrocky všetky základné životopisné fakty Štúrovho života i ďalších známych postáv (Jozef Miloslav Hurban, Michal Miloslav Hodža, Lajos Kossuth, Anička Jurkovičová, Adela Ostrolúcka atď.). Prvoradou v nich teda nie sú informačné funkcie ako životopisná a vzdelávacia, aj keď, samozrejme, obe hry/inscenácie s nimi pracujú. Narábanie s nimi má však už iný charakter, než je to bežné pri typicky životopisných hrách/inscenáciách. Nesleduje a nepredstavuje sa v nich život hlavnej postavy od narodenia po úmrtie, ani sa dôsledne nezobrazuje najdôležitejšia/e udalosť/ti v jej živote. Prvá polovica inscenácie *Prorok Štúr...* je síce vystavaná na známych faktoch, ale už ich nevysvetľuje. Namiesto odkrývania dôvodov dáva pomerne veľký priestor málo známym skutočnostiam. A čo je hlavné, rozvíja výrazne odlišné zobrazenie nielen samotného Štúra, ale celej „prorockej“ trojice Štúr – Hurban – Hodža, než je to tradované. Ich vízie o lepšom živote pre Slovákov narážajú nielen na tradične zobrazované rozhodnutie Štúra bojovať za práva Slovákov v dobrovoľnom osamotení (bez manželky) a spoločensko-politické intrigy na rôznych úrovniach. Podobne ako Horák v texte, aj režisér Polák nechal na pomerne veľkej ploche vyznieť i ďalšiemu motívu – ich priamej účasti na revolučnom dianí. Značný priestor je venovaný tiež dôsledkom bojových skúseností „prorokov“, ktoré zásadným spôsobom menia ich životy. Zobrazenie vojnovej vravy[10] je ale v inscenácii podané veľmi groteskne a parodicky: Štúrovci so zbraňami v rukách a s pierkami za klobúkmi sa pred bojmi zomkýnajú do radu, pritisnutí tesne k sebe, za nimi sa na veľkej bielej ploche (plátne) odrážajú ich tiene. Práca s tieňmi či priamo s činoherne poňatou tieňohrou je aj inscenačným kľúčom prvej časti. Sústredením sa na Štúrove bojové skúsenosti odpovedal Roman Polák na jednu z veľmi dôležitých otázok, ktoré sú späté so Štúrovým životom, ale sú často opomínané. Totiž na to, čo viedlo vysoko vzdelaného humanistu a zároveň veriaceho človeka k tomu, že siahol po zbrani.[11] Akoby vtedy boli iba svojimi tieňmi...

Druhá časť inscenácie mení optiku – čo síce nie je nič nové ani u Horáka, ani u Poláka, ale z „tradičného“ hľadiska prekvapuje a robí inscenáciou ľudsky príťažlivejšou. Taktiež pomáha zbavovať „prorokov“ tradovaného nánosu o ich skutkoch a motívoch, ktoré k nim viedli. V inscenácii sledujeme chorého Hodžu prenasledovaného vojnovými zážitkami, Hurbana trpiaceho smrťou detí, Štúra, ktorý si kladie základné otázky o zmysle všetkého. Každá z postáv, vrátane vedľajších, je však vypodobená v citlivých divadelno-metaforických obrazoch, ktoré z nich robia reálne, živé bytosti.

---

[9] HORÁK, Karol. ... príď kráľovstvo Tvoje... alebo Život, skutky a smrť proroka Ľudovíta (Štúra). In *Štyri hry*. Bratislava : R. S. Royal Service s.r.o., 2001, s. 182.

[10] Pre zaujímavosť uvádzame, že prvá dobrovoľnícka výprava trvala iba desať dní a jej priebeh bol veľmi zmätočný.

[11] Voľne prerozprávané na základe vyjadrení Romana Poláka pri príležitosti otvorenia výstavy *Divadelná tvár Ľudovíta Štúra*, 22. 10. 2015 v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave a 11. 12. 2015 počas popremiérovej diskusie s divákmi v Modrom salóne o inscenáciách *Prorok Štúr...* a *Arkádia*.

Karol Horák: *Prorok Štúr a jeho tiene alebo Zjavenie, obetovanie a nanebovstúpenie proroka Ľudovíta a jeho učeníkov*. Ľuboš Kostelný (Michal Miloslav Hodža), Tomáš Maštalír (Jozef Miloslav Hurban), Robert Roth (Ľudovít Štúr). Réžia Roman Polák. Činohra Slovenského národného divadla Bratislava, premiéra 8. 6. 2015. Foto archív divadla. Snímka Andrej Balco.

Napríklad Kornéliu Kellnerovú-Hodžovú vidíme v obraze, ktorý vyjadruje jej hlboké utrpenie pre chorého manžela, v inom zase osamotenú a bez manžela rodiacu Aničku Jurkovičovú, v ďalšom Máriu Pospíšilovú, ktorej sa vďaka manželstvu a deťom podarilo „zabudnúť" na Štúra atď. Významnou postavou inscenácie/hry je Pokušiteľ, ktorý je zosobnením diskrepantného princípu Horákových hier a zároveň nadväzuje na horákovsko-polákovskú tradíciu inscenácií s alegorickými či alegorizovanými postavami. Pokušiteľ vstupuje do hry v rôznych polohách provokatéra, ale najmä toho, kto pozná koniec „prorokov".

Výrazným pozitívom inscenácie *Prorok Štúr...* je jej hudobná zložka. Po celý čas sprevádza hercov na javisku klavirista Vladislav Šarišský, ktorý je zároveň autorom scénickej hudby. I tanec hercov v choreografiách, ktoré veľmi výstižne vyjadrujú nielen dobovosť, ale aj vzťah medzi postavami na symbolickej úrovni, dosahuje veľmi emotívny rozmer. O niektorých ďalších kladoch inscenácie píše aj Miron Pukan: „Z genologického hľadiska hra interferuje medzi hraničnými útvarmi. Mohli by sme ju označiť ako príklad drámy prekračujúcej hranice druhov i žánrov. Možno tu tiež postrehnúť tendovanie k historickej či esejistickej dramatike, no výrazne sa využívajú aj podnety dokumentárnej drámy. Už tieto znaky signalizujú istú ‚alternatívnosť' dramatického textu..."[12]

[12] PUKAN, Miron. Tváre, tvary a tiene Ľudovíta Štúra. In *kød*, 2015, roč. 9, č. 7, s. 20.

Naštudovanie Horákovho prvého diela s témou osobnosti Ľudovíta Štúra produkčnou spoločnosťou Record, s.r.o.[13] (réžia Peter Kováč) je čiastočným remakom inscenácie, ktorú v roku 1996 režíroval Roman Polák (Peter Kováč bol jej dramaturgom). Hra *„... príď kráľovstvo Tvoje..." alebo Život, skutky a smrť proroka Ľudovíta (Štúra)* je tentoraz skrátená a upravená pre menší javiskový priestor a zájazdové potreby, využíva sa v nej pôvodná scénická hudba Róberta Mankoveckého. V hlavnej úlohe Herca, ktorý počas divadelnej skúšky hrá postavu Ľudovíta Štúra, opätovne vystupuje Ján Kožuch. Podobne ako v inscenácii z roku 1996, jeho herecké majstrovstvo obsiahlo všetky náročné polohy postavy. Presvedčivý bol tak v civilných polohách Herca počas prestávok medzi skúšaním postavy Štúra, ako aj vo vypätých situáciách hlbokej beznádeje po Štúrovom zranení a po ukončení revolúcie či počas deklamácie fragmentov diela *Slovanstvo a svet budúcnosti*; taktiež v milostných výstupoch s postavou Ona stvárňujúcou jeho životné lásky i v poeticko-tanečných výstupoch, keď Ona spodobovala Hercovu i Štúrovu múzu. V inscenácii sa vďaka scénografickému riešeniu a koncepcii postáv Inšpicienta a Šepkára väčšmi akcentovala skutočnosť, že ide iba o divadelnú skúšku pred publikom, ktoré sa na ňu dostalo omylom. Celé dianie tak môžeme chápať ako snahu o zdôraznenie pominuteľnosti, provizórnosti a relativizmu nášho poznania i akýchkoľvek snáh o pochopenie skutočného života a zámerov nielen Ľudovíta Štúra. Samozrejme, je to možné aj vďaka množstvu zásadných a polemickosť vyvolávajúcich otázok, ktoré sú obsiahnuté už v Horákovom texte. Jedna z nich zaznie napríklad vo vyššie zmienenej situácii písania na WC: „Herec: (...) Až tak klesli pomery, že Slováci si píšu svoje žiadosti vo vlastnom štáte až potom, keď ho už majú...?"[14] Vo výsledku je inscenácia komorným tvarom, v ktorom je vyvážene prítomná nielen historizujúca, aktuálna a poeticko-symbolická rovina textu, ale aj etické, kultúrne a politické posolstvo osobnosti Ľudovíta Štúra.

Posledným okruhom inscenácií sú tie, ktoré viac pracujú s dokumentárnosťou i vo výraze a za primárny cieľ si zvolili edukačný a historizujúci zámer podania témy. Patrí k nim tiež inscenácia *Náukobeh slovenčini*[15], ktorá vznikla aj pri príležitosti „195. výročja vzňiku Maríni od Andreja Sládkoviča..."[16], ako sa o tom píše štúrovskou slovenčinou v bulletine. Jej koncepcia je podopretá seminárom, ktorý sa najčastejšie koná po skončení predstavenia a lektorsky ho vedie Mgr. Lujza Urbancová, PhD. z Katedry slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, prípadne doktorandi katedry.[17] Lektori počas neho nadväzujú na inscenáciu vo výchovnom a vzdelávacom rozmere. Pomocou rôznych motivač-

---

[13] Karol Horák: *„... príď kráľovstvo tvoje..." alebo Život, skutky a smrť proroka Ľudovíta (Štúra)*. Scéna kolektív, hudba Róbert Mankovecký, réžia Peter Kováč. Osoby a obsadenie: Herec – Ján Kožuch, Ona – Veronika Čepeová, Šepkár – Dominik Zaprihač, Inšpicient – Juraj Haviar. Premiéra 22. 11. 2015, Record, s.r.o a Mestská scéna Martin.

[14] HORÁK, Karol. *„... príď kráľovstvo tvoje..." alebo Život, skutky a smrť proroka Ľudovíta (Štúra).* (Úprava.) Zvolen : Record, s.r.o., 2015, s. 31. [Scenár].

[15] Tonka Škrabálková: *Náukobeh slovenčini*. Dramaturgická spolupráca Júlia Pecková, jazyková lektorka Lujza Urbancová, hudobná spolupráca Juraj Haško, výtvarná spolupráca Katarína Lucinkiewiczová, réžia Tonka Škrabálková. Účinkujú: Anna Zemaníková, Juraj Smutný, Peter Butkovský, Alena Sušilová. Premiéra 29. 9. 2015, Bábkové divadlo na Rázcestí Banská Bystrica.

[16] PECKOVÁ, Júlia (Zost.). *Náukobeh slovenčini. Cesta s jazykom, cesta so slovenčinou, cesta k sebe samým.* [Program k inscenácii]. Banská Bystrica : Bábkové divadlo na Rázcestí, 2015.

[17] 16. 11. 2015 ho viedli Mgr. Gabriel Rožai a Mgr. Anna Mária Genčiová a výnimočne, na základe priania pedagógov, prebiehal pred predstavením.

Karol Horák: ***„... príď kráľovstvo tvoje..." alebo Život, skutky a smrť proroka Ľudovíta (Štúra).*** **Juraj Haviar (Inšpicient), Ján Kožuch (Herec), Veronika Čepeová (Ona). Réžia Peter Kováč. Record, s.r.o. Zvolen, premiéra 22. 11. 2015. Snímka Pavel Albert.**

ných otázok a nových, i pre študentov neznámych informácií sa snažia podnietiť živú diskusiu na témy, ktoré v predstavení odzneli – od kodifikácie slovenského jazyka cez vzťah slovenčiny a cudzích jazykov až po nárečia a slangy, ktoré študenti sami často používajú. Seminára sa aktívne zúčastňujú aj pedagógovia.

Inscenácia má veľmi výrazný scénicko-hudobný rámec. Takmer počas celého jej trvania herci spievajú individuálne i viachlasne, pospevujú, rapujú, tancujú, recitujú, parlandujú, vlastnými hlasmi (niekde až dadaisticky) rôzne zvukomalebne rytmizujú hlásky, slová, ale aj celé vety, rytmicky pracujú s dychom.[18] Rytmicky sa dokonca zotiera i tabuľa, na ktorú sa píšu niektoré z dôležitých slov inscenácie. Zvukovo-hudobný rámec je náročný aj po stránke použitia hudobných nástrojov – herci síce bubnujú na rôzne typy bubnov, činely a pod., ktoré boli umiestnené na jednej strane javiskového priestoru na inštrumentáriu, v priebehu inscenácie s nimi však postupne pracujú všetci, bez rozdielu. Zvukové rytmizovanie je základom významového pôdorysu celej inscenácie.

[18] Na vytváranie mnohých viet, ktoré odznievajú v humorne pôsobiacom zvukovom rámci, je použitá celá škála slov a slovných spojení, ako napr. vybrané slová, jazykolamy, rečňovanky a pod.

Scenár pozostáva zo štyroch častí – štyroch kôl *Náukobehu*, ktoré sa skladajú z menších výstupov:[19]

1. Krátka mluva o tom, čo jazyk ukrýva
„ieaou"
2. Štúrova kodifikácia slovenčiny
Ľudovít Štúr a bratia … a sestry
Štúrovci a …
3. Radosti a zvláštnosti súčasnej slovenčiny
Cirkus slov začína
Trio
Slang a dialekt
4. Hra rodov v slovenčine
Epilóg

Každá časť sa tematicky venuje slovenskému jazyku vo veľmi širokých súvislostiach. Prvá časť patrí predovšetkým jazyku a hre s ním v rôznych slovných hrách, spojeniach a hravých situáciách; druhá časť historickým súvislostiam vzniku jazyka – kodifikácii slovenčiny s udalosťami, ktoré s tým súviseli, t. j. aj životu samotného Štúra či ostatných jeho druhov. Tretia časť patrí súčasnosti, živým nárečiam, slangovej situácii slovenčiny, vplyvu cudzích jazykov na jej formovanie a použitiu jazyka v rôznych pragmaticky zameraných situáciách; posledná časť hre so slovami v rodových súvislostiach a vysvetľovaniu ich významu tiež v pragmatickom kontexte. V texte i v inscenácii sa však pomerne rovnomerne striedajú hravé, informatívne a zvukovo zaujímavé texty. Napríklad po *Maríne* nasleduje vysvetlenie, kto vlastne Marína bola, za koho sa vydala, ďalej odznieva napríklad definícia stopy, ktorú vystriedajú hravo podané príklady daktylu, trocheja atď.

Súčasťou scenára/predstavenia je taktiež rad autentických prozaických a básnických textov z obdobia života Ľudovíta Štúra ako *Nárečja slovenskuo alebo Potreba písaňja v tomto nárečí*, úryvok z jeho príhovoru na uhorskom sneme, *Otcova rola* Ivana Kraska, *Modlitba kamene* Vladimíra Holana a i., s ktorými sa tiež rôzne rečovo hrá: recitujú sa, pospevujú, skandujú atď. Naplno sa, vo veľkom romantickom geste, recituje predovšetkým *Marína* Andreja Sládkoviča. Z kompozičného hľadiska je scenár (podobne aj inscenácia) mozaikovitým leporelom, pričom spojivami skladačky sú postava Aleny, ktorá prechádza celým „príbehom" a je akýmsi symbolom slovenčiny či dokonca jej zosobnením, a už spomínaný hudobný rámec.

Rad známych situácii je koncipovaný veľmi humorne, napríklad v obraze kodifikácie slovenčiny. Postavy Petra, Juraja a Anny počas neho z veľkej kašírovanej knihy slávnostne vyberajú papierovú korunu ozdobenú vencom z červených a bielych kvetov, na ktorej sú vyobrazenia nielen všetkých kodifikátorov, ale aj predchodcov vtedajšej kodifikovanej podoby. Po slávnostnom a obradnom korunovaní Aleny na kodifikovanú slovenčinu začne táto radostne, s veľkým nadšením a čistou súčasnou slovenčinou spievať ľudovú pieseň *Kopala studienku*, pričom vystúpi na „pódium", ktoré postavy vytvorili z balíkov kníh zviazaných šnúrkami.

Scénografické riešenie inscenácie delí divadelný priestor na dve divácke časti. Hrací priestor je umiestnený centrálne medzi nimi a vytvára pomerne širokú ulicu.

[19] Podľa ŠKRABÁLKOVÁ, Tonka. *Náukobeh slovenčini*. Banská Bystrica : Bábkové divadlo na Rázcestí, 2015. [Scenár].

Tonka Škrabálková: *Náukobeh slovenčini.* Anna Zemaníková, Juraj Smutný, Alena Sušilová a Peter Butkovský. Réžia Tonka Škrabálková. Bábkové divadlo na Rázcestí Banská Bystrica, premiéra 29. 9. 2015. Foto archív divadla. Snímka Jozef Šamaj.

Jednu jeho stranu tvorí inštrumentárium s bubnami a druhú stranu čierna tabuľa na stojane, pred ktorou sú nakopené veľké kašírované naddimenzované knihy s názvami *Krátka mluvnica Slovenska*, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* a pod., ako aj „normálne" knihy zviazané šnúrkami do kôpok. Knihy sa používajú na vytváranie mnohých čiastkových prostredí – ako učebňa (tu sú stoličkami na sedenie), znak knižnice, stupienok slávy atď. Podlahu hracieho priestoru pokrývajú štvorce umelého zeleného trávnika, ktoré postavy ku koncu postupne obracajú na druhú stranu. Na nich sa nachádzajú rôzne, bielou farbou namaľované symboly na čiernom podklade – elipsa, labyrint, krížik, písmeno omega, znak jin-jang atď. Štvorcov je dvanásť a sú analógiami k jednotlivým častiam inscenácie.

V inscenácii sa využívajú aj bábkarské postupy – síce ojedinele, avšak v danom inscenačnom kontexte to pôsobí o to humornejšie. Jednou z takých scén je napríklad rozprávanie o deťoch Maríny a Sládkoviča. Alena animuje veľké papierové srdce, ktoré má podobu knihy. Pri jeho roztvorení, počas rozprávania o deťoch Maríny, z boku jedného z jeho listov vyťahuje ploché papierové bábky – Marínine deti. Keď obráti list na dvojstranu o Sládkovičovi, jeho deti síce taktiež vyťahuje z boku listu, ale tentoraz sú spodobené inak – ako rad koliesok s kresbou bábätiek, ktoré sú priviazané na šnúrku za sebou.

Pokiaľ banskobystrická inscenácia svoju „skladačku" zrealizovala súčasným jazykom, pri texte Pavla Parenička *Ľudovít Štúr – milovník života slovenského*[20] v trnav-

[20] Pavol Parenička: *Ľudovít Štúr – milovník života slovenského*. Réžia Ladislav Kočan. Účinkujú: Barbora Bazsová, Tomáš Mosný. Premiéra 2. 10. 2015, Divadlo Jána Palárika Trnava.

skom Divadle Jána Palárika bola ako základný výrazový prostriedok zvolená forma scénického pásma.[21] Vzniknutý tvar v režii Ladislava Kočana je jednoduchým sledom čítaných či recitovaných vstupov dvoch hercov, Barbory Baczovej a Tomáša Mosného, s hudobnými predelmi a s premietaním dokumentárnych snímok. Z formálneho hľadiska ide o jeden z najjednoduchších spôsobov scénického uchopenia témy pre školské účely, v ktorom sa využíva minimum divadelno-dramatizačných prvkov. Autor textu si zvolil romantizujúci štýl, ktorý podporuje adoračný a edukačný zámer inscenácie a jej primárnu určenosť pre žiakov základných a stredných škôl. Avšak, paradoxne, bez (napr.) ukážok dobového jazyka či jazykových zmien, ktoré súviseli s priebehom kodifikácie slovenčiny atď. Z kompozičného hľadiska text pozostáva z veľkého množstva faktografického materiálu a z básní štúrovských básnikov. Jednotlivé časti scénického pásma sú nasledovné: *Požehnaná rodina Štúrova*, *Ako vyzeral Ľudovít Štúr*, *Štúr ako človek*, *Štúr a príroda*, *Štúr a slovenský ľud*, *Štúr a šľachta*, *Lásky Ľudovíta Štúra*, *Štúr ako pedagóg*, *Národné krsty štúrovcov*, *Štúrovo vzkriesenie slovenčiny*, *Štúr ako jazykovedec*, *Štúr a Napoleon*, *Štúr a Poliaci*, *Štúr a Rusi*, *Štúr, Česi a jedna Češka*, *Štúr a Srbi*, *Štúr a Chorváti*, *Štúr a Maďari, palica a šibenica*, *Štúrovci a bernolákovci*, *Štúrov Tatrín*, *Štúrova politika*, *Štúrove Slovenské národné noviny a Orol tatranský*, *Štúrova poézia*, *Vedecká antológia Ľudovíta Štúra*, *Slovanstvo a svet budúcnosti*, *Štúr a Hurban, štúrovci a hurbanovci*, *Posledná noc Ľudovíta Štúra*.[22]

Pásmo bolo realizované ako jednoduché scénické čítanie. Herci sedeli pri malom okrúhlom stolíku, oblečení v ponáške na dobový odev, a kultivovane čítali z roztvorených dosiek, v ktorých mali veľký počet husto popísaných strán textu. Iba pri prednese básne sa od stola vzdialili, pričom prednes bol taktiež v súlade s romanticko-konzervatívnym prístupom k téme. Čítanie hercov sa kombinovalo s premietaním ilustratívnych diapozitívov s dobovými portrétmi samotného Štúra, osôb jemu najviac blízkych (tak v súkromí, ako aj vo verejnom živote) či s fotografiami predných strán jeho kníh (a pod.) a s náladotvornou hudbou. Jediným zosúčasnením témy (samozrejme, ak neberieme do úvahy technickú stránku realizácie – dataprojektor, nahrávku hudby atď.), boli biele trička oboch hercov s vytlačeným náznakom Štúrovej tváre a tenisky na ich nohách.

V línii mozaikovitých inscenácií je vytvorená aj dramatická kompozícia *Orol tatranský*[23], ktorou autor Juraj Sarvaš voľne nadviazal na svoju predchádzajúcu hru *Vyslanec zvolenský*. V desiatich obrazoch v nej sleduje Ľudovíta Štúra od prvého stretnutia s Máriou Pospíšilovou až po zranenie v Modre, vrátane ošetrovania jeho nohy doktorom Mayerom.[24] Ako v tejto súvislosti píše divadelná kritička Martina Mašlá-

[21] Pásmo má priamu súvislosť so stolovým kalendárom, ktorý pri príležitosti 200. výročia narodenia Ľudovíta Štúra vydala Matica slovenská pod názvom *Ľudovít Štúr – milovník života slovenského*. Jeho autorom je tiež Pavol Parenička.

[22] Podľa PARENIČKA, Pavol. *Ľudovít Štúr – milovník života slovenského.* (Scénické pásmo.) Konzultant Marián Tkáč. Trnava : Divadlo Jána Palárika, 2015. [Scenár].

[23] Juraj Sarvaš: *Orol tatranský*. Dramaturgia Ján Chalupka, hudba Pavol Janíček, choreografia Martin Urban, scéna Jaroslav Valek, kostýmy Eva Kleinová, réžia Juraj Sarvaš. Osoby a obsadenie: Ľudovít Štúr – Marek Rozkoš, Jozef Miloslav Hurban – Daniel Výrostek, Doktor Mayer – Juraj Sarvaš, Mária Pospíšilová – Katarína Čudejková, Gróf Zay – Vladimír Rohoň, Adela Ostrolúcka – Veronika Čépeová, Mikuláš Ostrolúcky – Michal Ďuriš, Alžbeta Ostrolúcka – Svetlana Sarvašová, Lajos Kossuth – Matej Kováčik, Vesna – Mária Olejníková. Premiéra 10. 4. 2015, Divadlo Jozefa Gregora Tajovského Zvolen.

[24] Obrazy nemajú pomenovanie. Podľa SARVAŠ, Juraj. *Orol tatranský*. Zvolen : Divadlo Jozefa Gregora Tajovského, 2015. [Scenár].

Pavol Parenička: ***Ľudovít Štúr – milovník života slovenského.*** **Tomáš Mosný a Barbora Bácsová. Réžia Ladislav Kočan. Divadlo Jána Palárika v Trnave, premiéra 2. 10. 2015. Foto archív divadla. Snímka René Miko.**

rová, „v Orlovi tatranskom nachádzame mnohé pasáže prebraté z prvého textu, ale kým Vyslanec zvolenský rozvíja len dva kľúčové motívy – pôsobenie Štúra v uhorskom sneme a udalosti meruôsmych rokov na pozadí jeho vzťahu s Adelou Ostrolúckou – Orol tatranský ponúka širší záber. (...) Hra zachytáva niekoľko pre Štúra prelomových udalostí a stretnutí..."[25]

Z kompozičného hľadiska ide o formu, v ktorej sa striedajú činoherné výstupy s tanečnými, speváckymi a recitačnými. V úvodnom výstupe postavy napr. spoločne spievajú Sládkovičovu báseň *Hojže Bože jak to bolí*, speváčka – Vesna – v samostatných vstupoch spieva niektoré zo Štúrových básní, Štúr recituje báseň *Rozžehnání* Márii Pospíšilovej, tancujú spolu atď. Scénografické riešenie navodzuje atmosféru jednoduchých – aj divadelných – národoveckých produkcií 19. storočia. Téma je spracovaná opätovne romantizujúco, nevedie k otázkam a ani k pochybnostiam o historickej vernosti a pravdivosti predkladaných udalostí. Romantickosť celkového pôsobenia podporuje postava Vesny, ktorá ako bohyňa jari sprevádza Štúra na jeho životnej púti.

Dramatizované pásmo Evy Benčíkovej a Juraja Benčíka[26] *Ľudovít Štúr – prvý mláde-*

[25] MAŠLÁROVÁ, Martina. Orol tatranský vo zvolene pristál na piedestál. In *kød*, 2015, roč. 8, č. 5, s. 16.

[26] Juraj Benčík – Eva Benčíková: *Ľudovít Štúr – prvý mládenec slovenský* (dramatizované literárne pásmo o živote a diele Ľudovíta Štúra). Scénická výprava Mária Žondová, scénická hudba Xfiles, réžia Juraj Benčík. Osoby a obsadenie: Rozprávačka 1/Adela Ostrolúcka/Ján Kollár/Hurban) – Martina Demčáková, Rozprávačka 2/Mária Pospíšilová/Anton Bernolák/Hodža – Terézia Poláková, Ľudovít Štúr (animovaný) – nahovoril Juraj Benčík, Rozprávač 1: Juraj Benčík, Rozprávač 2/Palatín/Ján Hollý – Brandon M. Wolfenden. Premiéra 2. 10. 2015, Divadlo Juraja Benčíka, Malá scéna Divadla Alexandra Duchnoviča v Prešove.

Juraj Sarvaš: *Orol tatranský*. Katarína Čudejková (Mária Pospíšilová), Marek Rozkoš (Štúr). Réžia Juraj Sarvaš. Divadlo J. G. Tajovského vo Zvolene, premiéra 10. 4. 2015. Foto archív divadla. Snímka Ľubomír Vojtek.

nec slovenský v šiestich obrazoch s úvodným vstupom[27] je v kontexte analyzovaných scenárov a inscenácií tvarom, ktorý veľmi precízne spája prvky dokumentárnosti a snahy o ich hravé podanie. Scenár je taktiež primárne určený pre školské prostredie a jeho zámerom je podať základné fakty o živote Ľudovíta Štúra v celej škále jazykovej problematiky, vrátane ukážok a s minimálnym využitím klasických divadelných prostriedkov. Herci v minimalisticky chápanom prostredí (stôl, stoličky, knihy, obrus a pod.) vytvárajú postavy Štúra z obrusu a knihy, pracujú s prvkami pantomímy, animujú plachtu, metaforicky narábajú s knihami atď. Recitujú, spievajú básne a piesne späté s jeho životom, majú skandovať či parlandovať slová či časti veršov a viet, ktoré zdôrazňujú jeho význam, ako napr.:

„Rozprávač 1: (Položí knihu na stôl a chytí „obrus", po ňom všetci traja, každý na jednom rohu stola.) Ľudevít, Ľudevít, Ľudevít...

Rozprávačka 1: Ľudevít, Ľudevít, Ľudevít...

Rozprávačka 2: Ľudevít, Ľudevít, Ľudevít...

Rozprávač 2: Ľudevít, Ľudevít, Ľudevít, Ľudevít...

Spoločne všetci: (Stále tíško, s citom, akoby do rytmu zvonov.) Ľu – de – vít. Ľu – de – vít. Ľu – de – vít!

Rozprávačka 2: Meno muža, ktorého Jozef Miloslav Hurban charakterizoval slovami...

Rozprávačka 1: Prvý mládenec slovenský.

[27] Bez pomenovania. Podľa BENČÍK, Juraj – BENČÍKOVÁ, Eva. *Ľudovít Štúr - prvý mládenec slovenský*. Liptovský Mikuláš : Divadlo Juraja Benčíka, 2015. [Scenár].

Juraj Benčík – Eva Benčíková: *Ľudovít Štúr – prvý mládenec slovenský*. Miriama Gajdošíková (Rozprávačka 1), Terézia Poláková (Rozprávačka 2), Brandon M. Wolfenden (Rozprávač 2) a Juraj Benčík (Rozprávač 1). Réžia Juraj Benčík. Divadlo Juraja Benčíka, premiéra 2. 10. 2015. Foto archív divadla. Snímka Milan Ferenčík.

(Potiahnu za plachtu, kniha vyletí do vzduchu. Vytvoria bábku s knihou namiesto hlavy. Bábka sa pokloní. Nahlas spolu.)“[28]

Pásmo má prevažne chronologický životopisný charakter, končí Štúrovým úmrtím. Striedajú sa v ňom epizujúce časti s priamou rečou, minulý čas s prítomným a pod. Prvý obraz sa začína spomienkami a v humornom tóne. Mária Pospíšilová a Adela Ostrolúcka v jeho začiatku pijú v kaviarni imaginárnu kávu a básňami v knihe si dokazujú, že obe boli Štúrovými láskami.

I keď je druhové, typové a žánrové vymedzenie inscenácií a textov s témou osobnosti Ľudovíta Štúra pomerne úzke, je potešujúce, že sú medzi nimi aj netradičné či osobité formy. Podobný jav môžeme pozorovať aj v literárnych dielach s vročením 2015. Mám na mysli napríklad nielen hravý, ale aj veľmi poučný *Štúr Bedeker* od Daniela Heviera či esejisticky tvarované dielo Dany Podrackej *Zatykač na Štúra* (obe vyšli v Literárnom informačnom centre). Znamená to totiž, že svojej minulosti už vieme nastaviť viaceré, nie iba jedno zrkadlo.

[28] Tamže, s. 2.

ŠTÚR IN THEATRE PRODUCTIONS IN THE YEAR OF ĽUDOVÍT ŠTÚR

Dagmar INŠTITORISOVÁ

This study provides an analysis of manners of staging of the theatre plays which focus on the personality of Ľudovít Štúr and which were premiered in Slovak professional theatres in 2015. Most of them were dramas which very often combined with elements of theatre of poetry or theatre of documentary. A few were theatre shows with elements of pantomime and puppet theatre or scene series. No operas, ballets, musicals or pure puppet shows were produced. The analysis focuses on seven productions which premiered in the year of Štúr's anniversary.